

Алла Миколаївна ГОНЧАРЕНКО

доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

Наталія Михайлівна ДЯТЛЕНКО

доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук

ПРОГРАМА «СТЕЖИНА»: ДЕСЯТЬ КРОКІВ ДО ДИТИНИ

Alla GONCHARENKO, Ph.D., Candidate of Education, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education Psychology and Methodology Kiev Postgraduate Teachers Training Institute, Borys Grinchenko Kyiv University

Natalia DIATLENKO, Ph.D., Candidate of Psychology Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education Psychology and Methodology Kiev Postgraduate Teachers Training Institute, Borys Grinchenko Kyiv University

PROGRAM «STEZHYNA» («THE PATH») FOR UKRAINIAN WALDORF KINDERGARTENS: 10 STEPS TO A CHILD

The authors determine the most significant dimensions of Waldorf Education which were reflected in the Program «Stezhyna» («The Path») for Ukrainian Waldorf Kindergartens. The Program can be useful not only for teachers and parents who are the ardent supporters of the Waldorf Education values but also for those educators who seek for the innovative approaches in order to enrich the child-orientated education focused on the child and her development.

Сьогодні в українській освіті йде пошук ефективних педагогічних підходів, що сприяють становленню активної самостійної відповідальної високоморальної особистості, яка здатна у майбутньому приймати рішення та усвідомлювати їх наслідки, мати активну громадянську позицію. Творчі педагоги дошкільних закладів, перебуваючи в стані пошуку, намагаються удосконалити традиційну освітню систему, відшуковуючи додаткові ресурси, насамперед, в царині особистісно орієнтованої гуманістичної педагогіки. Останнім часом посилився інтерес до альтернативних освітніх систем, серед яких чільне місце займає вальдорфська педагогіка, що сьогодні стала широким міжнародним культурно-освітнім рухом. Саме люди-

---

Стежина: комплексна альтернативна освітня програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють за вальдорфською педагогікою: автори-упорядники А.М. Гончаренко, Н.М. Дятленко. – К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2014 – 220 с.

ноцентичні ідеї вальдорфської педагогіки можуть стати рушіями змін в українській освіті, тими векторами, що допоможуть визначитися з цінностями та ідеалами. Видається, що український освітній простір потребує таких «вливань», адже «...завдання – максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей. На наш погляд, цей принцип має бути визначальним при проведенні будь-яких змін в освіті. Бо саме він дозволить досягти найвищої якості освіти і, що надзвичайно важливо, не всупереч природі кожної дитини, а завдяки її пізнанню й розвитку» (В. Кремень).

* * *

Програма «Стежина» є першою в Україні спробою трансформувати ідеї видатного австро-німецького філософа та педагога Рудольфа Штайнера на український педагогічний ґрунт та адаптувати зміст до потреб суспільної дошкільної освіти. Програма увібрала в себе все цінне, корисне і важливе для дитини дошкільного віку. У своїй статті ми відобразили специфіку програми «Стежина» з точки зору відповідності її ідей і духу природі дитини, виокремивши десять найсуттєвіших умовних кроків наближення до неї.

Крок перший. Свідченням «руху» до дитини є започаткування принципово іншої позиції педагога щодо дитини, зокрема, навзамін звичним «вчити...», «продовжувати вчити...», «дати знання...», «закріпити...», «розширити уявлення» повсякчас вживаються ненав'язливі, делікатні орієнтири для вихователя: допомагати..., створювати умови, заохочувати, налаштовувати, відшукувати ресурси, моделювати ситуації, наповнювати середовище..., підтримувати або задовольняти бажання..., пробуджувати..., привертати увагу..., пропонувати..., сприяти..., долучати... та багато подібних. Програма пропонує максимально враховувати інтереси і потреби дитини як ті, що характерні віковому періоду, так і індивідуальні, що відповідають інтересам окремої дитини.

Серед поширених прийомів особлива увага надається емоційним виявам педагога: щиро дивуватися..., захоплюватися..., помічати..., демонструвати зразки, поділяти захоплення..., радіти виявам дитиною... Важливість і винятковість таких прийомів обумовлена тим, що вальдорфська педагогіка покладається на дивовижний природний механізм дитини – здатність до наслідування – і будує свої педагогічні впливи непомітно й тактовно через світосприйняття дорослого. У свої перші сім років життя шляхом вільного наслідування малюк може засвоїти все, що йому необхідно для первинної

орієнтації в навколишньому. У його природі вже закладено потребу в безумовній довірі дорослому, наслідуванні його прикладу. Проте, наслідувальна діяльність не вичерпується копіюванням дій і вчинків, у ній відображаються думки і почуття дорослих, радісна співучасть у діях.

Крок другий. Програма рішуче відхиляє штучне й форсоване прискорення темпу розвитку дитини. Навчання в цьому віці носить непрямий, неявний (імпліцитний) характер, для успішного протікання якого вирішальними є не розумові операції та рефлексія, а безпосередня діяльність (ігри, живопис фарбами, малювання восковими крейдами, ліплення з воску, драматичне мистецтво, розповідання казок, віршів, історій) і різнопланове сприймання. Особлива роль відводиться іграм. Життя дошкільника у грі таке закономірне і багате, що через провідну діяльність в усіх сферах дійсності природно й непомітно досягається і достатній рівень обізнаності, і набуття практичних вмінь, і орієнтація у просторі, і розвиваються комунікативні навички.

Вільна спонтанна, мінімально регламентована гра, рухливий і реальний чуттєвий предметно-практичний досвід, безпосередньо пов'язаний із власним тілом є істотними ознаками дитячого життя: щоб мати можливість зрозуміти світ, дитина спочатку має навчитися володіти тілом; мацати та хапати руками, щоб згодом «схоплювати» його розумом.

Крок третій. Навзамін звичному терміну «режим» у програмі вживається «ритм» тижня, дня, що охоплює не лише діяльність педагога і дітей, а й спільні справи дітей з батьками, з вихователями й помічниками вихователя. Приділяється увага таким відтинкам, проміжкам, процесам, що характеризуються якісними інтонаціями, наголосами у житті природи, дитячої групи, у житті дорослих і дитини. Режим несе в собі розпорядок, параметри, жорсткі рамки правила, зовнішній контроль та тиск. Ритм – природний живий механізм, що м'яко й непомітно упорядковує життєдіяльність відповідно до змінності сезонів та пір року й доби, біологічних проявів, що характерно для живих систем. Такий механізм створює і підкріплює рівновагу біологічну, фізичну, психологічну, відсуває на задній план жорстку вимогу, безвихідь, натомість підтримує у дитини відчуття рівномірності, спокою, надійності, що економить внутрішню енергію.

У ритмі знаходять своє місце й заняття, однак їхні вид та зміст не обумовлюється розділами програми, а містять види діяльності (зайнятості) дітей. Заняття розглядається не як форма організації дітей, а як форма зай-

нятості: екскурсія, праця, приготування страв, гра-драматизація, підготовка та оздоблення свята тощо. Заняттями вважаються і самоорганізована діяльність дитини, сконцентрованість її уваги та зосередженість на обраному об'єкті, явищі чи процесі, і самостійна організації діяльності кількох дітей, і діяльність, організована дорослим. В основі цих процесів лежать суто дитячі види діяльності, що спрямовані на реальний потрібний продукт та становлення життєвої компетентності.

Крок четвертий. Виокремлення серед звичних компонентів образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація) малювання фарбами. Особливості та винятковості набуває і сама назва цього заняття – живопис. Використовуються лише акварельні фарби і кожна розглядається зі своїми проявами, зі своєю мовою та індивідуальними ніжністю й силою. Діти не стільки зображують, скільки граються з ними, як з живими. Таке враження створює своєрідна техніка «мокрим по мокрому». Папір попередньо намочують, а нанесена на нього фарба розтікається, грає, говорить своєю мовою. Вода розмиває чіткі межі кольору і перетворює їх в тонкі й плавні переходи, утворюються інші проміжні кольори, відтінки від взаємопроникнення одного в інший. Не менш вражаючим є й мінливий колір води для промивання пензлів. Будь-які зразки неприпустимі, бо вони гальмують фантазію, приглушують творчість. Тому й бесіди, опитування щодо задуму втрачають сенс. Обмеженість трьома кольорами (червоний, жовтий, блакитний) не є обмеженістю у творчості, а, навпаки, надає дитині змогу самій створити багату нюансами кольорову палітру. Така діяльність супроводжується інтенсивним переживанням, справляє на дитину сильний емоційний вплив і тому організовується не частіше, аніж раз на тиждень.

Важливим педагогічним моментом є врахування природної здатності дитини до наслідування, тому вихователь малює разом з дітьми, не марнуючи час вказівками, розпорядженнями чи оцінками. Живопис розглядається як заняття мистецтвом і не зорієнтовано на репродуктивну діяльність.

Крок п'ятий. У центрі уваги педагогів – внутрішній світ дитини: її почуття, переживання, бажання, прагнення. Постійна увага до духовної організації забезпечує розвиток у дитини здатності до життєвої стійкості та здоров'я. Дорослі з найближчого оточення надають приклади того, як потрібно відповідати на виклики, улагоджувати і приймати їх та знаходити в них сенс. У дитини поступово зростає почуття впевненості

щодо позитивного вирішення навіть важких моментів життя. Все це сприяє позитивному світосприйняттю, викликає радість життя, надає додаткові сили для подолання перешкод. Така дитина зможе в подальшому реалізувати свої життєві мотиви, долаючи труднощі й перешкоди мужньо та незворушно.

Крок шостий. Необхідною умовою зміцнення здоров'я дитини визнається те, що найбільше відповідає природі дитині – можливість різноманітно рухатися (ходити, бігати, стрибати, повзати, лазити, перевертатися, кататися на велосипеді, роликівих ковзанах, самокаті, стрибати на скакальці, скочуватися з пагорба, гірки, залазити в намети, загортатися в тканини, пролазити в трубі-каналі, лазити по вертикальній жердині, гойдатися на гойдалці). Через рухи дитина набуває досвіду сприймання себе, починає відчувати власне тілесне буття, пізнає межі власного тіла, його форми та розміри; виробляє здорове ставлення до власного тіла; розвиває працездатність, впевненість в собі, самоповагу; у неї складаються основні фізичні якості: розвивається швидкість, сила, витривалість, гнучкість, спритність, відчуття рівноваги. Дитина поступово починає відчувати різні стани свого тіла; навчається вписуватися в рухи з іншими, легше адаптується до різних рухових умов. Спеціальні фронтально організовані заняття з фізичного розвитку дітей не проводяться. Задоволення природної потреби дитини у фізичній активності відбувається за рахунок спеціальної організації життєвого простору вихованців. Для цього використовуються як природні об'єкти (розлогі дерева, пеньки, корчі, стовбури дерев, пагорби, впадини), так і спеціальне спортивне знаряддя (різноманітні гойдалки, дерев'яні колоди, канати, драбини), на якому діти з власної ініціативи тренують фізичну силу, спритність, відчуття рівноваги тощо. У щоденних рухливих іграх та музично-ритмічних вправах, хороводах діти вдаються до рухів з фізичним навантаженням на різні групи м'язів (ходять і бігають у різному темпі, підстрибують, присідають, тягнуться догори, нахиляються, балансують тощо). Фізичні вправи органічно включаються в ігри та способи задоволення різноманітних потреб дитини.

Крок сьомий. У програмі відображено такий незвичний вид дитячої діяльності, як евритмія – мистецтво руху, що ґрунтується на художньому слові, музиці, граційних природовідповідних рухах. Неймовірно багатство різноманітних рухів, які народжуються звуками мови, допомагає дитині глибше, гармонійніше влитись в оточуючий світ, повноцінно себе в ньому

відчутти. Це особливо актуальним стає в наш час, коли у більшості міських дітей спостерігається гіподинамія – причина багатьох проблем з психічним і фізичним здоров'ям.

Крок восьмий. Принциповою позицією програми є прагнення залучити дітей до праці, результатами якої користуються як самі діти, так і оточуючі. Діти у групі виконують всі необхідні хатні роботи: прибирання приміщення, прання, прасування білизни та одягу ляльок, пошиття ляльок та інших іграшок, приготування простої їжі (салати, бутерброди), випічка печива та пирогів, сервірування столу, миття посуду, догляд за кімнатними рослинами (полив, миття, пересадка, розмноження), робота у саду, на городі, у квітниках; прикрашання кімнати до свят тощо. Всі продукти художньої та ремісницької роботи, які виконуються вихователем разом з дітьми, використовуються в оздобленні групи, в якості подарунків мамам, татам, бабусям, друзям тощо.

Крок дев'ятий. Програма наголошує, що для кожної дитини існують свої темпи та стратегії розвитку особистості. Щоб кожна дитина отримала можливість якнайповніше реалізувати свій потенціал, створюються спеціальні умови її життєдіяльності, зокрема, різновікова група забезпечує широкий спектр для взаємонавчання та взаємозбагачення дітей різного віку і здібностей: старші демонструють зразки та допомагають молодшим навчатися, грати, спілкуватися, обслуговувати себе, а молодші – дають змогу старшим відчутти себе дорослими, відповідальними, впевненими у своїй спроможності. Спеціально організоване предметно-ігрове середовище надає широкі можливості для прояву ініціативи та реалізації суб'єктивних потреб дитини: вона завжди може знайти для себе ту активність, якої потребує в певний момент.

Педагоги разом з лікарями та іншими спеціалістами вивчають дітей та систематично збираються на раду для обговорення особливостей розвитку кожної окремої дитини (при цьому можуть бути присутніми та активними учасниками і батьки вихованця). На таких засіданнях аналізується стан здоров'я дитини, як вона почувається в даний момент, до чого виявляє особливі схильності, як вибудовує взаємини з педагогами та дітьми, які є проблеми і нарешті головне питання – якої допомоги вона потребує?

Крок десятий. У вальдорфському дошкільному закладі відсутня вертикальна структура влади і підпорядкування, всі важливі організаційні питання і проблеми вирішує колегія педагогів. Самоуправління до-

зволяє максимально ефективно вирішувати проблеми. В усіх справах дошкільного закладу постійно беруть участь батьки, чия зацікавленість у розвитку дошкільного закладу не менш значуща, ніж працівників. Особлива роль відводиться особистості вихователя як організатору збалансованого розвивального середовища та носію суспільно значимих форм поведінки. Така визначальна зустріч справжньої сутності вихователя зі справжньою сутністю дитини розглядається як фундаментальна основа розвитку кожної дитини.

У своїй статті ми означили лише найбільш суттєві позиції вальдорфської педагогіки, що знайшли своє відображення в програмі «Стежина». Є надія, що пропонована програма стане у нагоді не лише педагогам та батькам – гарячим прихильникам цінностей вальдорфської педагогіки, а й всім, хто відшуковує інноваційні підходи і прагне збагатити особистісно орієнтовану модель новими підходами, орієнтованими на дитину та її розвиток.